

УДК 929

Ольга Плахотнік
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Олександр Безносюк
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний
інститут ім. Тараса Шевченка

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ: МОВОЮ ФАКТІВ І ДОКУМЕНТІВ

У статті йдеться про «київську» сторінку в житті Т. Шевченка. Основний акцент зроблено на огляді фактів і документів, пов'язаних із приятельськими стосунками з видатними викладачами та студентами Університету Святого Володимира.

Ключові слова: Тарас Шевченко, історичні пам'ятки Лівобережної України, Академія мистецтв.

The article refers to «Kiev» chapter in the life of Shevchenko. The main emphasis is on the review of the facts and documents relating to friendly relations with prominent teachers and students of the University of St. Vladimir.

Keywords: Taras Shevchenko, landmarks Left Bank Ukraine, Academy of Arts.

Artykuł o «kijowskim» etapie życia T. Szewczenki. Główny akcent kładziony jest na przegląd faktów i dokumentów związanych z przyjacielskimi stosunkami poety z wybitnymi wykładowcami i studentami Uniwersytetu św. Wołodymyра.

Słowa-klucze: Taras Szewczenko, zabytki historyczne Ukrainy Lewobrzeżnej, Akademia Sztuk Pięknych.

У житті Тараса Шевченка з Києвом, зокрема Університетом Святого Володимира, пов'язана найщасливіша сторінка життя. То був короткий час світлих надій і сподівань, який обірвали арешт і заслання. Влітку 1843 року Тарас Шевченко після тривалої розлуки з Україною прибув на рідну землю. Тоді ж у Києві було створено Археографічну комісію (Тимчасову комісію для розбору давніх актів). Тут поет зустрівся з професором кафедри російської словесності М. Максимовичем, познайомився зі студентом історико-філологічного відділу філософського факультету Петром Чуйкевичем, учителем малювання Капітоном Павловим, а також із Пантелеймоном Кулішем, який на той час викладав історію та географію у повітовому училищі на Подолі. Знову Шевченко прибув до Києва у січні 1844 року. На квартирі у Куліша він познайомився зі студентом філософського факультету Василем Білозерським, а також з юристом (синдиком) університету Антоном Глушановським. Так поступово Шевченко входив у київське товариство.

23 березня 1845 року Академія мистецтв видала квиток некласному художнику Т. Г. Шевченку на поїздку в «малороссийские губернии для художественных занятий». З 21 квітня до травня Тарас перебував у Києві, зустрічаючись із М. Максимовичем, М. Іванішевим, П. Кулішем. У цей час розпочала роботу Археогра-

фічна комісія, яка за рекомендацією професора Максимовича доручила Тарасу змалювати історичні пам'ятки Лівобережної України, зокрема Чернігівської та Полтавської губерній. Наприкінці листопада Шевченко представив Археографічній комісії малюнки, що були прийняті схвально. 10 грудня 1845 року його було офіційно зараховано співробітником Археографічної комісії як художника й етнографа. У журналі Археографічної комісії записано: «Всепокорнейше просить г. киевского военного, подольского и волынского генерал-губернатора о приглашении ... художника Академии Тараса Шевченко в звание сотрудника Комиссии для снимков с предметных памятников» [1, с. 72].

Наприкінці 1845 року виник задум Кирило-Методіївського товариства. Це сталося на квартирі Миколи Гулака недалеко від Золотих воріт. Навесні 1846-го Шевченко повернувся з Чернігівщини до Києва. Познайомився з професором кафедри російської історії М. Костомаровим. Відбулася його зустріч з кирило-методіївцями М. Гулаком, М. Савичем, професором хімії С. Зеновичем, учителем історії Д. Пильчиковим (вихованець університету), студентами В. Білозерським, О. Марковичем, І. Посядою, О. Навроцьким, Г. Андрузьким. Шевченко відразу відчув себе «своїм» у цьому товаристві й перейнявся ідеями братчиків.

Протягом 2–14 липня Тарас Григорович у складі Археографічної комісії працював над розкопками могили Перепета біля Фастова. 21 вересня він виїхав із Києва у відрядження. У розпорядженні генерал-губернатора Д. Г. Бібікова говориться: «Г. сотруднику Временной комиссии для разбора древних актов Шевченко. Поручаю Вам отправиться в разные места Киевской, Подольской и Волынской губерний и постараться собрать следующие сведения: 1-е. О народных преданиях... 2-е. О замечательных курганах и урочищах...» [1, с. 78]. Шевченко повернувся до Києва наприкінці жовтня. Саме в цей час викладач малювання Університету Святого Володимира Капітон Павлов після завершення терміну роботи (з 1839 до 1846 рр.) подав заяву про звільнення. Серед претендентів на вакантну посаду були художники Шлейфер, Н. Буяльський, Й. Габерцеттель (академік Петербурзької Академії мистецтв) і Тарас Шевченко. 27 листопада Шевченко подав лист-прохання попечителю Київського учбового округу О. С. Траскіну про призначення його вчителем малювання: «Его превосходительству господину попечителю Киевского ученого округа, свиты его императорского величества генерал-майору Траскину от художника Академии Тараса Шевченка. Прошение. Окончив курс учения в императорской Академии художеств в классе профессора истории Карла Брюллова и посвятив себя преимущественно изучению художественной стороны нашего отечества, я бы желал употребить приобретенные мною в искусстве сведения на образование в оном молодых людей по тем самым началам, какие я усвоил себе под руководством знаменитого моего учителя. А потому осмеливаюсь покорнейше просить ваше превосходительство определить меня на открывшуюся вакансию учителя рисования в университете св. Владимира, где я, кроме преподавания живописи, обязываюсь исполнять безвозмездно все поручения начальства по части литографирования в состоящем при университете литографическом заведении. При сем имею честь представить атестат Императорской академии художеств. Художник Т. Шевченко» [1, с. 83].

У грудні 1846 р. Шевченко відправив листа київському, подільському і волинському генерал-губернатору Д. Г. Бібікову з приводу призначення його вчителем малювання в Київський університет: «Ваше высокопревосходительство. Милостивый государь Дмитрий Гаврилович! Окончив воспитание в С.-Петербургской Академии художеств, в которой я был одним из первых учеников профессора Карла Брюллова, я по прибытии в Киев принял на себя сотрудничество в Киевской археографической комиссии, поручения которой исполняю в течении года. Ныне, по случаю открытия вакансии учителя живописи в Киевском университете, я вступил с прошением к г. попечителю Киевского учебного округа об определении меня в эту должность; но как с тем вместе я желаю оставаться сотрудником археографической комиссии, то дабы со стороны ея не могло встретиться препятствия, я по состоянию комиссии под высоким начальством Вашего высокопревосходительства, имею честь всепокорнейше испрашивать Вашего благосклонного разрешения и содействия к определению меня на вакансию учителя рисования в университете св. Владимира. Художник Т. Шевченко» [1, с. 83].

Попечитель Київського учбового округу О. Траскін запитав думку тогочасного ректора університету В. Федорова щодо призначення Шевченка на посаду вчителя малювання, на що той дав позитивну відповідь.

1 лютого цього ж року Шевченко писав із Борзни до М. Костомарова: «Коли б то Ви були такі трудящі і добрі, щоб розпитали в університеті <...>, чи я утверджений при університеті, чи ні; та й напишіть до мене у славний город Борзну... Коли б то Бог дав мені притулиться до університету, дуже добре було» [2, с. 135]. Бачимо, що то була найзаповітніша мрія Тараса — працювати в Університеті Святого Володимира. 21 лютого 1847 року міністр народної освіти С. С. Уваров відправив листа попечителю Київського учбового округу О. С. Траскіну про призначення Т. Г. Шевченка на посаду вчителя малювання Київського університету з іспитивим терміном на один рік: «Господину попечителю Киевского учебного округа. Рассмотрев представления вашего превосходительства от 10 истекшего генваря о кандидатах на должность учителя рисования при университете св. Владимира, я представляю вам сделать распоряжение об определении исправляющим эту должность некласного художника Шевченко в виде опыта на один год. Для удостоверения в его способностях, если по истребовании документов его из Академии художеств и по сношению с господами киевским военным, подольским и волинским генерал-губернатором, по состоянию Шевченко при Киевской археографической комиссии не встретится к тому препятствия. По истечении означенного срока от вашего усмотрения будет зависеть окончательное утверждение Шевченко в учительской должности, или замена его другим, способнейшим» [2, с. 87–88].

У зв'язку з призначенням на посаду художника Шевченко був виключений зі складу Комісії. 13 березня М. Костомаров повідомив Шевченкові радісну звістку про його зарахування на посаду вчителя малювання: «Доки, братіку, сидітимеш у тій цареградській гостиниці? Приїзди у Київ, я запевне дізнався, що тебе вже наставлено наставником малярського іскуства в університеті св. Владимира, «у виде опыта», як кажуть» [3, с. 58]. 15 березня міністр народної освіти С. С. Уваров

писав до київського генерал-губернатора Д. Г. Бібікова про призначення Т. Шевченка на посаду вчителя малювання: «В должности учителя назначен мною художник Шевченко, которого просьба доставлена ко мне при отношении вашем от 21 декабря прошлого года за № 10116» [3, с. 92].

Очевидно, Шевченко міг би зробити кар'єру на посаді художника Університету Святого Володимира. На жаль, не склалося, бо 3 березня студент університету О. М. Петров написав донос попечителю Київського учбового округу О. С. Траскіну про існування в Києві таємного політичного товариства – «Кирило-Мефодіївського братства». Про Шевченка Петров написав таке: «Он (студент Навроцький. — О. С.) прочитал мне 4-ре стихотворения Шевченки, имеющие своим содержанием вообще мысли явно противозаконные [3, с. 90].

17 березня генерал-губернатор Д. Бібіков отримав у Петербурзі від попечителя Київського учбового округу О. Траскіна донесення про існування Кирило-Мефодіївського братства, про що повідомив начальнику Третього відділення шефа жандармів О. Ф. Орлову. При цьому генерал передав Бібікову Статут товариства. 22 березня начальник III Відділу О. Орлов передав Д. Бібікову записку з вказівкою про обшук у М. Костомарова, І. Посяди, О. Марковича, О. Тулуба, Г. Андрузького, «а также у художника Шевченки, если последний возвратился в Киев» [3, с. 93]. Відразу ж вийшли розпорядження О. Орлова про негайний розшук Шевченка, розпорядження генерал-губернатора Бібікова київському цивільному губернатору І. Фундуклею про арешт і допит Шевченка та інших учасників товариства від 22 березня. 5 квітня 1847 року Шевченко був заарештований на дніпровій переправі біля Києва і доставлений у будинок губернатора І. Фундуклея. При обшуку в нього вилучили листи, альбом із віршами і рисунками, рукописну збірку «Три літа».

6 квітня датується донесення київського цивільного губернатора І. Фундуклея київському, подільському, волинському генерал-губернатору Д. Бібікову про арешт Шевченка: «Копия. Секретно. Его высокопревосходительству господину киевскому военному, Подольскому и волинскому генерал-губернатору.

Вчорашнего числа, при въезде в Киев возвращавшегося из Черниговской губернии художника С.-Петербургской Академии Тараса Шевченка, он был задержан и доставлен прямо ко мне. Между его бумагами оказалась рукописная книга с малороссийскими, собственного его сочинения стихами, из коих многие возмутительного и преступного содержания. — Почему как эти, так и все прочие оказавшиеся у Шевченка стихи, равно частную его переписку, вместе с самим Шевченком, я немедленно отправил в III отделение собственной его величества канцелярии, с сим же нарочным.

Перед отправлением Шевченка в С.-Петербург я получил отзыв черниговского гражданского губернатора, присланный с нарочным чиновником, о последованиях от г. шефа жандармов к черниговскому, полтавскому и харьковскому генерал-губернатору отношении, по высочайшему поведению об арестовании Шевченка и доставлении его со всеми бумагами в III отделение» [3, с. 104–105].

7 квітня 1847 р. датується донесення полковника корпусу жандармів Білоусова начальнику 4 округу корпусу жандармів П. Ф. Буксгевдену про арешт Т. Шевченка

і відправлення його до III відділу: «Секретно. Список о донесении полковника Белоусова господину начальнику 4 округа корпуса жандармов от 7 апреля 1847 года за № 83.

Художник Шевченко, при возвращении в Киев из Черниговской губернии, вчера был остановлен на заставе и доставлен в квартиру господина гражданского губернатора, при нем найдена тетрадь, самим им писанная, с возмутительными стихами. В стихах под названием «Сон» дерзко описывается высочайшая его императорского величества особа и государыня императрица.

С этой тетрадью и со всеми другими бумагами, Шевченко отправлен в III-е отделение собственной его императорского величества канцелярии.

Шевченко уроженец Киевской губернии, из податного состояния, имеет лет за 30 от роду, обучался живописи в императорской Академии художеств. В Киеве жительствовавал постоянно с небольшим год. Было предложено определить его учителем живописи в университете св. Владимира. Стихотворения его на малороссийском языке, доставили ему большую известность...» [3, с. 106].

14 квітня 1847 р. прийшла відповідь президента Академії мистецтв М. Лейхтенбергського начальникові III відділу О. Ф. Орлову на запит про Т. Шевченка: «Господину генерал-адъютанту графу Орлову.

В следствии вопроса, в записке вашего сиятельства, от 12-го сего апреля о художнике Шевченке, мне сделанного, сим ответствую, что художник Шевченко учился в императорской Академии художеств художеству с 1838 по 1845 год, в котором году признан художником с того времени, занимаясь свободно искусством, от Академии не зависит.

К сему нужным считаю присовокупить, что Шевченко имеет дар к поэзии и на малороссийском языке написал некоторые стихотворения, уважаемые людьми, знакомыми с малороссийским языком и прежним бытом этого края; почитался он всегда человеком нравственным, быть может, несколько мечтателем и читателем малороссийской старины, но предосудительного на счет его ничего не доходило до сведения Академии» [3, с. 109].

У довідці III відділу про зміст паперів і творів Шевченка, відібраних у нього під час арешту, сказано так: «В бумагах его не оказалось ни устава Славянского общества, ни рукописи “Закон Божий”, ни других бумаг, важных для открытия подробностей тайного общества; а в вещах — ни кольца, ни образа во имя св. Кирилла и Мефодия.

Из бумаг его обращают на себя внимание стихотворения его, и только частью письма. Замечательнейшие из них суть следующие:

1. Рукописная книга стихотворений самого Шевченко. Особенно два стихотворения, первое и называемое «Сон», исполнены противозаконных и возмутительных мислей... Нигде клеветы его столько не дерзки и не наглы, как при описании дворового собрания... Шевченко прибегает ко всем едким и пасквильным выражениям, где только касается до государя императора...» [3, с. 115].

Вирок Шевченкові був найбільш жорстким і немилосердним порівняно з іншими учасниками Кирило-Мефодіївського братства: «Художника Шевченко за сочинение возмутительных и в высшей степени дерзких стихотворений,

как одаренного крепким телосложением, определить рядовым в Оренбургский отдельный корпус, с правом выслуги, поручив начальству иметь строжайшее наблюдение, дабы от него, ни под каким видом, не могло выходить возмутительных и пасквильных сочинений». На документі резолюція Миколи І: «Под строжайший надзор и с запрещением писать и рисовать» [1, с. 130].

Так завершилася «київська» сторінка у житті Тараса Шевченка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії. 1814–1861 / За ред. Є. П. Кирилюка. — К., 1982. — 432 с.
2. Тарас Шевченко. Повне зібрання творів: У 12 т. / Тарас Шевченко. — Т. 6. — К., 2003.
3. Листи до Т. Г. Шевченка 1840–1861 / Відп. ред.: Є. П. Кирилюк ; упоряд., передмова та приміт.: Л. Ф. Кодацька. — К. : Вид-во АН УРСР, 1962. — 332 с.